

170 404

TÜRKİYE'DE HAC ORGANİZASYONU SEMPOZYUMU

(Tebliğ ve Müzakereler)

(7-9 TEMMUZ 2006)

TÜRKİYE BİLİMSEL VE İSLAMİ İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	170404
Tas. No:	297.541 TÜR.H

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 691
İlmî Eserler: 119

*Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu
(Tebliğ ve Müzakerele)*

Editör: Dr. Mehmet BULUT

Grafik-Tasarım: TN İletişim (0312. 431 28 68)

Baskı Kontrol: M. Ali SOY

Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cd 358. Sk. No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Mayıs 2007, Ankara

2007-06-Y-0003-691
ISBN 978-975-19-4028-5

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim Adresi
Eskişehir Yolu 9. km. Çankaya / Ankara
tel.: 0312. 295 72 94 - faks: 0312. 284 72 88
diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Hac Aylarında Umre

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Giriş

Yılın herhangi bir zamanında ihramlı olarak Kâbe'yi tavaf etmek, Safâ ile Merve arasında sa'y ettikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkmak şeklinde eda edilen umre, Hanefî ve Mâlikîlere göre sünnet, Şafîî ve Hanbelîlere göre farz bir ibadettir. Umrenin farzîyetini savunanlar, Bakara sûresinin, "Allah için haccı ve umreyi tamamlayın..." ifadesiyle başlayan, 196. âyetini delil almışlardır.

Hudeybiye olayı üzerine inen bu âyet, müşriklerin engellemeleri yüzünden niyetlendikleri halde umrelerini yapamayan Müslümanlara umrelerini tamamlamalarını emretmektedir. Nitekim Müslümanların bir yıl sonra yaptıkları umreye bu yüzden, "umretü'l-kadâ" denilmiştir. Bu âyeti mutlak olarak değerlendiren âlimler umreyi farz, Hudeybiye olayıyla ilişkilendirenler ise nafil kabul etmişlerdir. İkincilere göre hac bu âyetle değil, "yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır" meâlindeki Âl-i İmran sûresinin 97. âyetiyle farz kılınmıştır.¹ İslâm'ın esaslarını bildiren hadislerde umre yer almadığı ve kendisine sorulan sorularda da Hz. Peygamber'in umrenin farz değil, nafil olduğunu bildirdiği rivayetleri² dikkate alan âlimler umrenin sünnet olduğu kanaatine ulaşmışlardır. Sahabe döneminden itibaren görülen bu farklı anlayışa göre, İbn Mesûd, Câbir b. Abdullah gibi sahabelerle, Şa'bî, Mâlik, Nehâf, Ebû Hanîfe, Taberî gibi âlimler umreyi nafil; sahabi İbn Abbas ile Said b. Cübeyr, Said b. el-Müseyyib, Atâ b. Ebî Rebah, Tâvus, İbn Sîrîn, Sevrî, Şafîî, Ahmed b. Hanbel gibi âlimler de farz kabul etmişlerdir.³

¹ İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, 1-12, 2/212; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 1-4, 1/312; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1-11, İstanbul 1989, 1-340.

² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1-6, İstanbul 1982, 3/357; Tirmizî, *Sünen*, Hac, 88, 1-5, İstanbul 1981.

³ Umreyi farz veya nafil olarak kabul edenlerin görüşleri için bkz., Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/212; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1-10, Beyrut 1405, 3/174.

Hz. Peygamber umreyi teşvik etmiş ve faziletini vurgulamıştır.⁴

Hanefîlere göre arife günü sabahından, bayramın dördüncü günü akşamına kadar kerahetle olmak kaydıyla; Mâlikî, Şafîî ve Hanbelîlere göre de hac için niyetlenilmediği sürece yılın her mevsiminde yapılabilen umre ibadetinin hac aylarında edasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bu konu, tebliğimizde, temettu' haccı umresi (hacca kadar umre ile faydalanma) ve ilk olarak Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye izin verdiği uygulamada görülen Mekke dahilinden Hil bölgesine çıkılarak yapılan umre şeklinde iki kısımda ele alınacaktır.

1. Temettu' Haccı Umresi (Hacca Kadar Umre İle Faydalanma)

Bilindiği üzere Hz. Muhammed (s.a.s) ömründe bir defa hac yapabilmiştir. Vedâ Haccı olarak bilinen bu hac, kaynaklardan öğrendiğimize göre şu şekilde gerçekleşmişti: Hz. Peygamber ashabıyla birlikte, hicretin onuncu yılında, hac yapmak üzere yola çıktı. Serif denilen yerde ashabından, beraberinde kurbanı olmayanların isterlerse umre yapabileceklerini söyledi. Mekke'ye vardıklarında ise, kurbanı bulunmayanlara, umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını emrederek, ihram yasaklarının sona erdiğini bildirdi. Ancak ansızın böyle bir emirle karşılaşan sahabe şaşırıldılar. Çünkü onlar hacca niyet etmişlerdi ve Hz. Peygamber ne yapıyorsa onlar da ona uymak istiyorlardı. Ayrıca, Cahiliyye döneminden beri, hac mevsiminde umre yapılmasını dünyadaki en kötü işlerden biri saydıkları için bu emir kendilerine ağır gelmişti. İşte bu sebeplerle Hz. Peygamber'in emri karşısında tereddüt etmişler ve hatta onu kızdırmışlardı. Onların tereddüdü karşısında Hz. Peygamber tekrar, "*emrettiğimi yapın. Şayet kurban getirmeseydim, ben de size emrettiğim gibi yapardım, fakat kurban ulaşınca kadar bu bana helâl olmaz*" deyince emri yerine getirdiler. Böylece Hz. Peygamber ve kurbanları olanlar kıran haccı yaparken, bu emir üzerine birçoğu hacc-ı ifradı feshedip umreye çevirerek temettu' haccı, bir kısmı da ifrad haccı yaptılar. Ayrıca Hz. Peygamber, yapılmasını emrettiği temettu'un yalnızca bu yıla mahsus olmadığını, kıyamete dek umrenin hac(mevsimin)e dahil olduğunu bildirdi.⁵

İbn Abbas'dan nakledildiğine göre, Cahiliyye devrinde Araplar, hac aylarında umre yapmayı yeryüzündeki en büyük günahlardan sayarlardı. Muharrem'i Safer'e tebdil ederek, "yük taşıyan hayvanların yaraları iyileşip, Safer geçtiği vakit, umre yapmak isteyenlere umre helâl olur" derlerdi. Hz. Peygamber ashabı ile birlikte Zilhicce'nin dördüncü günü sabahında hacca telbiye getirerek Mekke'ye geldi ve ashabına bu haccı umreye tebdil etmelerini buyurdu. Bu emir, ashaba ağır geldi. Helâllığın sınırının ne olduğunu sorduklarında, Hz. Peygamber, "*helâl olan her şey*" buyurdu.⁶

⁴ Bkz. Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Umre, 1,4 (1-8, İstanbul 1981); Tirmizî, Hac, 88, 90.

⁵ Buhârî, Hac, 34-37, Umre, 6; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Hac, H. No: 111-197, (1-5, İstanbul 1981); *Muvatta*, Hac, H. No: 41 (1-2, İstanbul 1981).

⁶ Buhârî, Hac, 34; Müslim, Hac, H. No: 198.

Arapların "nesi" denilen adetlerinden olan haram aylarından Muharrem'i Safer'e çevirme uygulaması, Muharrem'e Safer adını vererek helâl sayıp, Muharrem'in hürmetini de Safer'den sonraya bırakmak şeklinde oluyordu. Böylece üç haram ayın arka arkaya gelip baskın ve yağmalarına engel olmasına karşı tedbir almış oluyorlardı.⁷ Cenab-ı Hak bu uygulamayı "küfürde ileri gitmek" şeklinde niteleyerek eleştirmiştir.⁸

Hz. Peygamber'in, yanında kurbanı olmayanların hac niyetlerini umreye tebdil etmelerini istemesi aslında Cahiliyye dönemindeki hacca umreyi bir arada yapmama âdetinin anlamsız olduğunu göstermek içindi. Nitekim Bakara sûresinin 196. âyeti de, "...güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse kolayına gelen kurbanı keser..." ifadesiyle Hac günleri öncesinde umre yapılabileceğine işaret etmekte, böylece bu konudaki Cahiliyye uygulamasının geçersiz olduğunu göstermektedir.

Hz. Âişe'nin, kendisinin de yer aldığı Vedâ Haccında başına gelenleri anlattığı şu rivayet, Bakara sûresinin 196. âyetinde yer alan hacca kadar umre yapmak, yani umreyle temettu' etmek ifadesinin nebevî tatbikatını bize göstermektedir. O şöyle anlatır: "Vedâ Haccı senesi Resûlullah ile birlikte yola çıktık ve umreye niyet ettik. Sonra Allah'ın Resûlü, 'kimin yanında hedy kurbanı varsa hacca umre ile beraber niyet etsin. Sonra ihramda devam ederek her ikisinin ihramından birlikte çıksın' buyurdu. Ben, Mekke'ye hayırlı olarak vardım. Ne Kâbe'yi tavaf ettim, ne de Safâ ile Merve arasında sa'y ettim. Bunu Resûlullah'a arz ettim. Bana, "saçını çöz, taran ve hacca niyet et, umreyi bırak" buyurdu. Ben de öyle yaptım. Haccı eda edip tamamladıktan sonra Resûlullah beni, (kardeşim) Abdurrahman b. Ebî Bekr ile Ten'im'e gönderdi. Oradan umre yaptım. Resûlullah, 'bu senin yapamadığın umrenin yerinedir' buyurdu. Umreye niyet edenler, Kâbe'yi tavaf, Safâ ile Merve'yi sa'y ettiler. Sonra ihramdan çıktılar. Nihayet, Mina'dan döndükten sonra hacları için bir tavaf daha yaptılar. Hacca umreyi beraber yapanlar yalnızca bir tavaf yaptılar."⁹

Vefat etmeden önce Hz. Peygamberin hacdan önce umreyi yasakladığına dair bazı rivayetler varsa da,¹⁰ bunlar son derece zayıf ve tartışmalı; üstelik, Hz. Peygamber'in eşlerinin ve binlerce sahabenin katıldığı Vedâ Haccı uygulamasına da aykırıdır.

Hz. Ömer, Hz. Osman ve Muaviye'nin kendi dönemlerinde temettu' haccını, başka bir ifadeyle hac öncesi müstakil umre yapmayı yasakladıkları kaynaklarda yer almaktadır. Hz. Ebû Bekir'in de bu doğrultuda hareket ettiği bildirilmektedir.¹¹ Bir rivayete göre Hz. Ömer, "Hac ile umrenin ara-

⁷ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, 1-11, İstanbul 1978, 6/491-492.

⁸ 9/Tevbe, 37.

⁹ Müslim, Hac, Hadis No: 111.

¹⁰ Bkz., Ebû Dâvûd, *Sünen*, Hac, 23 (1-5, İstanbul 1981); Beyhakî, *Kitabu's-Süneni'l-Kebir*, 1-10, Beyrut, 5/9.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/337.

sını ayırın (ayrı mevsimlerde yapın), çünkü bu haccinız için tamam olanıdır. Umrenin tamam olanı ise hac ayları dışında yapılanıdır” demiştir.¹² Tefsirlerde Hz. Ömer’in bu görüşünü destekleyen yorumlar bulunmaktadır. Örneğin Katade’den nakledilen bir rivayete göre, “umrenin tamamı (tam olanı) hac ayları dışında yapılanıdır. Hac ayları içinde yapılan umre hac zamanına kadar bir faydalanmadır ve bunun karşılığında bulabilene kurban, bulamayana ise üç günü hacda, yedi günü dönüşten sonra olmak üzere on gün oruç vardır.”¹³

Özellikle Hz. Ömer’in temettu’yu yasaklaması ashab arasında tartışmalara sebep olmuştur. Meselâ kendi oğlu Abdullah bu konuda babasına muhalefet etmiş ve bu konuda soru soranlara “sünnetine uymanıza Resûlullah mı daha layık, yoksa Ömer’in sünneti mi? Kaldı ki, Ömer size hac aylarında umre yapmanın haram olduğunu söylemed; o sadece, “umrenin tamam olması, onu hac aylarından ayrıca yapmanızdır” dedi şeklinde cevap vermiştir. Abdullah b. Ömer böylece, temettu’un Allah tarafından helâl kılındığını, Hz. Peygamber tarafından uygulatıldığını, dolayısıyla bunun sünnet olduğunu söylemektedir. Ayrıca, Hz. Ömer’in yasaklamasının sadece, umrenin hac mevsimi dışında yapılmasını tercih ettiği anlamına geldiğini, bu yasağın Allah’ın emri ve Resûlullahın sünnetinin önüne geçemeyeceğini ifade etmektedir.¹⁴

Hz. Peygamber tarafından Yemen’e görevli olarak gönderilen Ebû Muse’l-Eş’arî, Hz. Peygamber’in hacına katıldığını, onun gibi ihrama girmiş olmasına rağmen, kurbanı olmadığı için onun emriyle temettu’ haccı yaptığını, Hz. Ömer’in halifelik dönemine kadar da bu şekilde fetva verdiğini anlatır. Ancak Hz. Ömer döneminde birisi onu şöyle uyarır: “Ey Ebû Musa! Bazı fetvalar vermekte acele etme! Çünkü senden sonra Mü’minlerin Emîri’nin hac konusunda neler ihdas ettiğini bilmiyorsun. Bunun üzerine Ebû Musa, insanlara seslenerek, acele etmemelerini, halifeyi beklemelerini söyler. Hz. Ömer geldiğinde Ebû Musa bunun sebebini sorar: Hz. Ömer şu cevabı verir: “Eğer biz Allah’ın kitabını dikkate alırsak o, (umre ile haccı) tamamlamayı emrediyor. Şayet, Resûlullah’ın sünnetini dikkate alırsak o da kurbanını kesmeden ihramdan çıkmadı.”¹⁵ Başka bir rivayete göre Hz. Ömer’in gerekçesi, “insanların Arafat civarında hanımlarıyla birlikte olup, başlarından sular damladığı halde hacca gitmelerini hoş görmemesidir.”¹⁶ Her iki durumda da Hz. Ömer’in temettu’ haccını tercih etmediği anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer’i bu konuda eleştiren diğer bir sahabi de İmran b. Husayn’dır. Hz. Peygamber’in hac ile umreyi cemettiğini, sonra da ondan nehyetmediği gibi haram olduğuna dair herhangi bir talimat da bırakmadığını söyleyen İm-

¹² Muvatta, Hac, H.No: 67; Müslim, Hac, H.No: 145.

¹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 2/212.

¹⁴ Bünyamin Erul, *Sahabe’nin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, 426.

¹⁵ Müslim, Hac, H. No: 154-155.

¹⁶ Müslim, Hac, H. No: 157.

ran, Kur'an ve Resûlün sünnetine rağmen bir kişinin (Hz. Ömer'in) kendi rey'i ile istediği şeyi söylediğini ifade etmektedir.¹⁷

Bu konuda İbn Abbas (ö. 68) ile tabiînden Urve b. Zübeyr (ö. 94) arasında sert bir tartışma yaşanmıştır. Urve, İbn Abbas'a, "İnsanları saptırıyorsun" diye çıkışır. Sebebini soran İbn Abbas'a Urve; "bize Zilhicce'nin on gününde, olmayan umreyi emrediyorsun!" der. İbn Abbas, "annene bu konuyu sormadın mı?" karşılığını verir. Urve, "Ebû Bekir ve Ömer'in böyle yaptıklarını söyleyince İbn Abbas, "sizi helâk eden bu! Allah'a yemin olsun ki, bunun cezasını çekersin. Ben, Nebî (s.a.s)'den hadis söylüyorum, sen karşına Ebû Bekir'le Ömer'i getiriyorsun" der. Buna karşılık Urve "Allah'a yemin olsun ki o ikisi Resûlullah'a senden daha fazla bağlı ve onun sünnetini senden daha iyi biliyorlardı" cevabını verir.¹⁸ Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in, Urve'nin anlattığı gibi olduğunu kabul eden Hatib Bağdâdî (ö. 463), "ancak, Resûlullah'dan sabit olan bir sünnetin terki konusunda hiç kimse taklid edilemez" demiştir.¹⁹

Âlimler, Hz. Ömer'in temettu' haccını yasaklamasının bazı muhtemel sebepleri üzerinde durmuşlardır. Tahavî'nin nakline göre Hz. Ömer, âyette zikredilen hac ile umrenin tamamlanması emrini oğlunun verdiği bilgiye göre şöyle yorumlamaktadır: "Umrenin en tamam şekli, onu hac aylarından ayrı yapmaktır. Hac ise belli aylardadır. Öyleyse, o aylarda yalnızca hac yapın, diğer aylarda ise umre yapın"²⁰ Ancak Bakara sûresinin 196. âyeti temettu' haccındaki umrenin hac aylarında yapılacağına işaret etmektedir.

Tahavî, Hz. Ömer'in, hac ile beraber yapılan umrenin ancak kurban kesmek veya kurban bulunamamışsa oruç tutmakla tamamlanacağı, halbuki hac ayları dışında buna gerek kalmadan umrenin tamamlanmış olacağı düşüncesiyle ve insanların Kâbe'yi senede iki defa ziyaret etmeleri arzusuyla temettu'yu kerih gördüğünü belirtmektedir.²¹

Cessas, Hz. Ömer'in böyle bir uygulamayı, belde ehlinin maslahatını ve Kâbe'nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı kanaatinde dir.²²

İbn Kayyim el-Cevziyye, Hz. Ömer'in amacını daha açık bir şekilde şöyle ortaya koyar: "İnsanların hac aylarının dışında da umre yapmalarını, dolayısıyla Beytu'l-Haram'ın devamlı gidilip gelinen bir yer olmasını temin maksadıyla Hz. Ömer'in insanlar için hacc-ı ifradı tercih etmesi de şer'î siyasetlerdendir. Oysa bazı insanlar onun temettu'yu yasakladığını ve ifradı

¹⁷ Müslim, Hac, H. No: 169-170.

¹⁸ Hatib Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, 1-2, Beyrut 1980, 1/145.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Ebû Cafer et-Tahavî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1-4, Beyrut 1987, 2/147.

²¹ A.g.e., 2/147-148.

²² Ebû Bekir er-Razî el-Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1-3, 1/285.

vâcîp kıldığını zannetti... Şu halde bu ve benzer durumlar, maslahata ve zamanın değişmesine göre değişen birer siyasettir."²³

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamberin en yakın arkadaşları ve halifelerinin, ibadet gibi bir konuda onun sünnetine muhalefet edecekleri düşünülemez. Ancak bunlar, üç çeşit haccın meşruiyetini ashabına gösteren ve öğreten Hz. Peygamberin bir uygulamasını, İbn Kayyim'ın da belirttiği gibi bazı maslahatlar gereği diğerlerine tercih etmişlerdir.²⁴ Bu maslahat da, Mekke'nin sosyal ve ekonomik canlılığının sürdürülmesidir. Zira o dönemde, hac sezonu dışında yalnızlığa terk edilen Mekke'de halkın belki de yegâne geçim kaynağı olan ticarî hayat duracak, geride kalan on bir ay neredeyse ölü geçecektir. İşte Hz. Ömer, Mekke ve civarının ticarî canlılığının sene boyu devam edebilmesi için umrenin hac mevsimi dışında yapılması talimatını vermiştir.²⁵ Ancak günümüzde olduğu gibi ekonomik ve coğrafi nedenlerle, ömründe yalnız bir defa hacca gidebilme imkânı bulan ve ayrıca umre için gidemeyecek olan birçok kimse, elbette hac ile birlikte umre yapmaya da gayret edecektir.²⁶

Rivayetlere göre Hz. Peygamber, hacla beraber yaptığı umre hariç, hepsi de Zilkade ayında olmak üzere toplam dört umre yapmıştır. Bunlardan üçü, yani, umretü'l-kadâ ile Medine'den ve Ci'râne'den yaptığı umreler Zilkade ayındadır.²⁷ Burada dikkati çeken husus Hz. Peygamber'in bütün umrelerini hac aylarında yapmış olduğudur. Bilindiği gibi hac ayları Şevval, Zilkade ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. Şevkanî'nin bildirdiğine göre fukahanın büyük çoğunluğu hac aylarında umrenin caiz olduğu konusunda müttefiktirler. Ancak, Yemen'deki Zeydiyye mezhebinin bir kolu olan Hâdeviyye bu aylarda umre yapmanın mekruh olduğu görüşündedir. Onlar bu görüşlerini, hac aylarında umrenin insanları meşgul edeceği iddiasıyla gerekçelendirmişlerdir.²⁸ Halbuki Hz. Peygamber, Cahiliyye Araplarının hac aylarında umre yapmama âdetini iptal için bütün umrelerini hac ayları içinde yapmıştır.²⁹

İbn Kayyim da, Hz. Peygamber'in bütün umrelerini hac aylarında yapmasının amacının müşriklere muhalefet olduğunu belirterek bu ayların hac ve umre için Allah tarafından belirlenmiş olduğunu söyler. Zorunlu nedenlerle hac yapamayan Ümmü Ma'kıl adındaki sahabe hanıma Hz. Peygamberin, Ramazanda umre yapmasını tavsiye ederek, bunun sevap bakımından

²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hukmiyye*, 20-21'den nakleden Bünyamin Erul, a.g.e., 429.

²⁴ Nitekim Hz. Ali, ilk üç halifenin bu uygulamasına itibar etmemiş, hacc-ı kıranın hacc-ı ifrattan daha faziletli olduğu kanaatini benimseyerek, "birinin görüşü için Peygamberin sünnetini terk etmem" demiştir (Bkz., Buhârî, Hac, 34.)

²⁵ Erul, a.g.e., 430-431.

²⁶ A.g.e., 429.

²⁷ Buhârî, Umre, 3; Ahmed b. Hanbel, 2/139, 3/134.

²⁸ Zafer Ahmed et-Tehanevî, *İ'lâu's-Sünen*, 1-18, Karaçi, 10/442-443.

²⁹ Muhammed Ali eş-Şevkanî, *Neylu'l-Evtar*, 1-9, 5/26.

hacca denk olduğunu söylemesinden³⁰ hareketle bir karşılaştırma yapan İbn Kayyim, Allah'ın, elçisi için en uygun zamanı seçmiş olduğunda şüphe bulunmadığını belirterek, hacc-ı asgar olan umre için en uygun zamanın yine de hac ayları olduğunu ifade etmiştir.³¹

Buna rağmen hac aylarında yapılan umrenin tam olmayacağını söyleyen âlimler çıkmış, hatta Muhammed b. Sirin (ö. 110) şöyle demiştir: "Hac ayları dışında yapılan umrenin, hac aylarında yapılan umreden daha faziletli olduğu konusunda ilim ehli içinde şüphe eden kimse yoktur."³² (*İ'lâû's-Sünen*, 10/443) İmam Mâlik'in de, hac ibadetine ta'zimen, hac aylarında umre yapmayı kerih gördüğü bildirilmektedir.³³

2. Mekke Dahilinden Hil'e Çıkılarak Yapılan Umre

İbn Kayyim Hz. Peygamber'in hicretten sonra dört umre yaptığını ve bunların hepsinin de Zilkade ayında gerçekleştiğini belirttiikten sonra, umrelerinin hepsini dışarıdan Mekke'ye girmek suretiyle yaptığını, yoksa insanların çoğunun bugün yaptıkları gibi Mekke'den Hil bölgesine çıkmak suretiyle yapmadığını ifade eder. Ona göre, Hz. Peygamber'in yaptığı ve meşrû kıldığı umre, Mekke'dekilerin dışarı çıkarak yaptıkları değil, dışardan Mekke'ye gelenlerin yaptıkları umredir ve Hz. Peygamber'in zamanında da Hz. Âişe'den başkası Mekke dışına çıkarak umre yapmamıştır.³⁴

Daha önce tercümesini verdiğimiz Hz. Âişe hadisi, Mekke'den Hil bölgesine çıkarak umre yapanların ve buna cevaz verenlerin en önemli dayanağı olmuştur. Bu olayın, yani Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye, hayırlı olduğu için yapamadığı umrenin yerine, hacdan sonra, kardeşi Abdurrahmanla birlikte Ten'im'e göndererek umre yaptırmasının istisnâ bir olay olmadığı, onun her hac mevsiminde buna devam etmesinden anlaşılmaktadır. Müslim'de yer alan bir rivayete göre, Hz. Âişe'nin Ten'im umresi haberini nakleden Ebû'z-Zübeyir, "Hz. Âişe, (daha sonraları da) haccettiği zaman, Nebî (s.a.s) ile yaptığı gibi yapardı" diyerek onun bu şekilde umreye devam ettiğini ifade etmektedir.³⁵ Bu konuya temas eden İ'lâûs-Sünen müellifi Tehanevî, "şayet İbn Kayyim'in işaret ettiği gibi hacdan sonra umre yapmak hoş görülmeseydi Hz. Âişe buna devam etmezdi" demektedir.³⁶

Hâkim'in Müstedrek'inde yer alan ve İbn Ömer kanalıyla gelen bir rivayete göre ise, Vedâ Haccında Mina'dan Mekke'ye dönüp tıraş olan insanlar umre yapıyorlar ve ve tıraşlı başlarını yeniden nasıl tıraş edeceklerini Hz.

³⁰ Müslim, Hac, H. No: 221.

³¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, 1-5, Beyrut 1986, 2/90.

³² *İ'lâû's-Sünen*, 10/443.

³³ A.g.e., 10/444.

³⁴ *Zâdu'l-Meâd*, 2/89.

³⁵ Müslim, Hac, H. No: 137.

³⁶ *İ'lâû's-Sünen*, 10/445.

Peygambere soruyorlardı. O da, “başınızda usturayı gezdirin” şeklinde cevap veriyordu.³⁷ Sıhhati konusunda olumsuz bir açıklama olmayan bu rivayete bakılırsa, hac akabinde umrenin sadece Hz. Âişe'ye münhasır olmadığı kabul etmek gerekecektir. Tehanevî'ye göre, nefr (Mina'dan Mekke'ye dönüş)den sonra umre ancak Mekke dışına çıkılarak yapılabileceğine ve İbn Ömer de bunu olumsuz karşılamadığına göre, hacıların âdeti olan hacdan sonra umre bid'at sayılamaz.

Abdullah b Mes'ûd'un merfû olarak rivayet ettiği, “Hac ile umreyi birbirini peşi sıra yapınız. Bunları arka arkaya yapmak, körüğün, demirin, altının ve gümüşün kirini giderdiği gibi, fakirliği ve günahları giderir. Makbul bir hacın sevabı da ancak cennettir”³⁸ hadisi de, hem umrenin çoğaltılmasını hem de hacla umrenin peş peşe yapılmasını teşvik etmektedir.³⁹

Tehanevî, bu hadisin, Mâlikîlerin, senede birden, bazılarının ayda birden, Hanbelîlerin ise on günde birden daha fazla umre yapmanın mekruh olduğu görüşünü de geçersiz kıldığını belirtmektedir. Mâlikîler, Hz. Peygamberin senede sadece bir defa umre yapmasını delil getirmişler, Hanbelîler ise tamamen kesilen saçın ancak on günde tıraş edilebilecek hale geleceğini ileri sürerek bu kanaate varmışlardır.⁴⁰ Hanbelî âlim İbn Kudame de, seleften gelen nakillere dayanarak umrenin çokça ve peş peşe yapılmasını hoş görmediklerini, Hz. Peygamber ve ashabından da böyle bir uygulama gelmediğini ifade etmektedir.⁴¹

İbn Kayyım da Hz. Peygamber'in senede bir defadan fazla umre yaptığının sabit olmadığını, dolayısıyla Ebû Dâvûd'da yer alan ve onun Zilkade ve Şevvalde umre yaptığını ve bunun da senede iki umre anlamına geldiğini ifade eden rivayetin doğru olamayacağını belirtir ve arkasından şu itiraza cevap verir: “Şayet, Hz. Peygamber'den sabit olmadığına göre, bir senede defalarca umre yapmanın müstehaplığına delil nedir denilirse bu konu ihtilâfıdır. Mâlik, “bir senede birden fazla umre yapılmasını hoş karşılamıyorum” demiş,⁴² onun ashabından Mutarrıf ve İbnu'l-Mevvaz, buna karşı çıkmışlardır. İbnu'l-Mevvaz, “Âişe, (Hz. Peygamberin izniyle) bir ayda iki kere umre yaptı. Nassın engellemediği bir konuda, insanların bir ibadetle Allah'a yakınlaşmalarına ve bir hayrı çoğaltmalarına engel olunmasını doğru bulmuyorum” demiştir. Bu, cumhurun görüşüdür. Sadece Ebû Hanîfe, beş günü, yani arife ve Kurban bayramı günlerini; Ebû Yûsuf, sadece Kurban bayramı günlerini, Şafîîler de, şeytan taşlama günlerini bundan istisna tutmuşlardır. Hz. Âişe'nin senede iki defa, Hz. Ali'nin defalarca, Enes b. Mâlik'in de tıraş

³⁷ Hâkim Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 1-4, Beyrut- 1990, 1/654.

³⁸ Tirmizî, Hac, 2.

³⁹ *I'lâu's-Sünen*, 10/445.

⁴⁰ A.g.e., 10/446.

⁴¹ *el-Muğnî*, 3/174.

⁴² Hasenü'l-Basrî, İbn Sîrîn ve Nehaî de senede birden fazla umreyi kerih gören âlimlerdendir (*el-Muğnî*, 3/174).

olduğu saçı çıkar çıkmaz umre yaptıkları bildirilmiştir.⁴³ İbn Kayyim, "bir umre diğer umreye kadar arasında işlenen günahlara kefarettir, makbul bir haccın karşılığı ise ancak cennettir"⁴⁴ hadisinde hac ve umrenin arasının tefrik edilmiş olmasını da umrenin tekrar tekrar yapılabileceğine bir işaret olarak görmektedir. Çünkü, eğer umre hac gibi olsaydı senede bir defa yapılır ve hacla arası ayırmazdı.⁴⁵

Buraya kadar naklettiklerimizden anlaşılacağı üzere her ne kadar bazı âlimlerce hoş karşılanmasa da, genel olarak hac aylarında, özel olarak da hacdan sonra Mekke'den Hil bölgesine çıkılarak tekraren umre yapmanın caiz olduğu konusunda bir tereddüt yoktur. Ancak bu cevazı bazıları kerahetle kabul etmektedirler. Hatta bu konuda Tâvus b. Keysan gibi, Mekke dahilinden yapılan umrenin faydasız olduğuna inananlar da vardır. O şöyle demektedir: "Ten'im'den umre yapanlar, ecir mi alıyorlar yoksa azap mı çekiyorlar bilmiyorum." "Niçin azap çeksinler" diye sorulunca Tâvus şöyle cevap verir: "Çünkü Kâbe'yi tavafı terk ediyorlar. Dört millik mesafeye gidip geliyorlar. Bu zaman zarfında iki yüz kere tavaf yapabilirler. Her bir tavaf, asılsız bir şey (fî gayri şey=lâ şey) için yürümekten daha efaldir."⁴⁶ Bu görüşü nakleden Tehanevî, Tâvus'a şöyle cevap vermektedir: "Eğer o kişinin yürüyüşü faydasız olsa, Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Âişe'ye Ten'im'den umre yaptırmaz ve ona, "Kâbe'yi yüz kere tavaf et, bu senin için Hil'e çıkıp da umre yapmandan daha hayırlıdır" derdi. Hz. Peygamberle yaptığı şeyi daha sonra da devam ettiren Hz. Âişe'nin uygulaması nasıl asılsız olur?... Üstelik, umrenin mücerret tavafa, başlangıçta ihram ve telbiye ile, sonunda da sa'y ve tıraş ile bir fazlalığı da bulunmaktadır."⁴⁷

Sonuç

Tebliğimizde ele aldığımız hac aylarında umre konusuyla ilgili olarak ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Cahiliyye Arapları muhtemelen ticarî kaygılarla, hac aylarında hac ve umreyi birlikte yapmayı en çirkin işlerden kabul etmişlerdir.
2. Kur'ân-ı Kerîm Bakara sûresinin 196. âyetiyle bu âdeti geçersiz saymış, "hacca kadar umre ile faydalanmayı (temettu')" meşrû kabul etmiştir.
3. Hz. Peygamber, Vedâ Haccında, hacca niyetlendikleri halde yanlarında kurban bulunmayan ashabından, hac niyetlerini umreye tebdil edip hac zamanına kadar ihramdan çıkmalarını isteyerek, Kur'an'ın onaylamadığı bu cahiliyye adetinin geçersizliğini uygulamada bilfiil göstermiştir.

⁴³ Zâdu'l-Meâd, 2/92.

⁴⁴ Tirmizî, Hac, 90.

⁴⁵ Zâdu'l-Meâd, 2/92.

⁴⁶ el-Muğnî, 3/174.

⁴⁷ İ'lâu's-Sünen, 10/446.

4. İlk üç halifenin ve Muaviye'nin temettu' haccını tercih etmemeleri, hatta Hz. Ömer'in bunu yasaklayacak derecede şiddet göstermesi, ilk dönemlerden itibaren tartışmaya yol açmıştır. Bu tercihi yapan yöneticilerin Hz. Peygamber'in bir sünnetini engelleme amacı gütmedikleri, Mekke'nin ticarî ve sosyal canlılığını korumak için insanları ayrıca umre ziyaretine teşvik maksadıyla diğer hac türlerine yönlendirdikleri anlaşılmaktadır.

5. Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye, hayızlı olduğu için yapamadığı umresi yerine hac sonrası, Mekke'ye en yakın Hil bölgesi Ten'im'den umre yaptırması, o dönemden intikal eden tek örnek durumundadır. Ancak Hz. Âişe'nin bu uygulamayı daha sonraki senelerde de devam ettirmesi diğer Müslümanlar için de örnek oluşturmıştır.

6. Buna dayanarak hac öncesi ve sonrasında Mekkeli olan ve olmayan ziyaretçilerin Mekke dahilinden Hil bölgesine çıkarak sık sık umre yapmaları ilk dönemlerden âlimler arasında tartışılmış, bunu uygun bulmayan ve bunun yerine tavafın daha faziletli olduğunu söyleyen âlimler olmuştur.

7. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'nin şahsında uyguladığı bir sünneti örnek alan insanların umre gibi önemli bir ibadeti çeşitli vesilelerle sık sık tekrarlamalarının yadırganmaması gerekir. Özellikle uzak beldelerden hac için gelen Müslümanların sağlık durumları elverdiği ölçüde ve fırsat buldukça umre yapmaları anlayışla karşılanmalıdır. Üstelik bu uygulamanın İslâm'ın ilk dönemlerinden beri yoğun bir şekilde devam ettiği Tâvus b. Keysan'ın yakınmasından da anlaşılmaktadır.